

Arheološko istraživanje unutrašnjosti prizemlja kule „C“ dvora Veliki Tabor 2009. godine

Ivana Hirschler,
Vinko Madiraca

Ivana Hirschler
Hrvatski restauratorski zavod
Odjel za kopnenu arheologiju
Zagreb, Kožarska 5
iharasa@h-r-z.hr

Vinko Madiraca
Hrvatskih žrtava 102
vinkomadiraca@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
Predan 29. 7. 2011.
UDK 902.2:728.81 (497.5 Veliki Tabor)

SAŽETAK: Odjel za kopnenu arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda proveo je arheološko istraživanje u prizemlju kule „C“ Dvora Veliki Tabor u ljeto 2009. godine. Istraženi su zapadni i istočni dio kule do razine sterilnog sloja laporaste zdravice, a središnji je dio zbog statičke sigurnosti kule istražen samo površinski. Istraženi arheološki slojevi pripadali su nekadašnjem otpadnom materijalu koji je uz slojeve sterilne gline bio iskorišten za nasipavanje unutrašnjosti kule pri njezinu niveliranju. Pri dnu istočnog dijela kule pronađen je sloj zapečene zemlje koji je potjecao od strukture definirane kao ognjište. Taj je sloj radiokarbonskom analizom datiran u vrijeme od druge polovice 13. st. do kraja 14. st. Južno uz ognjište pronađeni su i ostaci nekadašnje drvene palisadne ograde. Glavninu pokretnog arheološkog materijala čine ulomci grube kuhinjske keramike i životinjskih kostiju. Izdvojeno je i nekoliko ulomaka finije stolne keramike koji svjedoče o luksuznijem životu tadašnjeg plemstva. Pokretne nalaze okvirno je moguće datirati od kraja 14. do početka 16. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: srednji vijek, gotika, plemićki grad, keramika, palisada, Hrvatska, Hrvatsko zagorje

ODJEL ZA KOPNENU arheologiju Hrvatskog restauratorskog zavoda proveo je arheološko istraživanje u unutrašnjosti prizemlja kule „C“ Dvora Veliki Tabor u ljeto 2009. godine, od 29. lipnja do 27. srpnja. Kula „C“, najmanja od četiri potkovaste kule renesansnog obrambenog prstena Dvora, smještena je na jugu. (sl. 1) Voditelj istraživanja bio je Vinko Madiraca, a radovi¹ su financirani sredstvima Ministarstva kulture

u sklopu projekta višegodišnjeg građevinskog konzerviranja i restauriranja (MADIRACA 2009; 2009a). Dvor Veliki Tabor smješten je nedaleko od mjesta Desinića u Hrvatskom zagorju, jedan je od najsačuvanijih plemićkih gradova na tlu kontinentalne Hrvatske, a tijekom stoljeća uz brojne je promjene vlasnika pretrpio i brojne preinake i dogradnje. Današnji izgled s četiri potkovaste kule dobiva nakon gradnje peterokutne kule – palasa, dograđivanjem unutarnjeg i vanjskog renesansnog obrambenog prstena na kasnogotičku jezgru (MAJER, ŠURINA, 2009: 11–12). Tijekom 18. st. vjerojatno se dogodila prenamjena kula u stambene prostore. (sl. 1)

Srednjovjekovne su se utvrde podizale na strateškim mjestima pogodnim za obranu. U sklopu obrambenog sustava intenzivno se pojavljuju od 12. st. kao kraljevske utvrde i kao sjedišta županija. Od sredine 13. st. i tijekom 14. st. gradnju preuzimaju feudalci, a u drugoj polovici 15. st. i u 16. st. kod nekih utvrda dolazi do proširivanja

¹ Uz voditelja, u istraživanju su sudjelovali i Andrej Janeš, zamjenik voditelja, Marijana Krmpotić, dokumentaristica i vanjski suradnici. Ne-pokretne nalaze obradio je Vinko Madiraca, a pokretne Ivana Hirschler. Nalaze je nacrtala Martina Čurković. Konzervatorsko-restauratorske radove na brončanim predmetima obavio je Matija Krklec u Odjelu za restauriranje kopnenih arheoloških nalaza HRZ-a, dok je radove na željeznim predmetima izvela Antonija Jozić na Odjelu za restauriranje podvodnih arheoloških nalaza u Zadru. Na savjetima pri obradi nalaza i ustupljenoj literaturi zahvaljujemo Ani Azinović Bebek, Mihaelu Golubiću, Karli Gusar, Idi Pavlaković, Ivani Škiljan i Ameliju Vekiću.

1. Dvor Veliki Tabor, generalni plan arheoloških istraživanja 1995. i 1998. g. (prema: VEKIĆ, 2009: 26) i istraživanja 2009. u kuli „C“ (crtež: V. Madiraca, i. Hirschler)

Veliki Tabor, General Plan of Archaeological Research in 1995 and 1998 (according to VEKIĆ, 2009: 26) and in 2009, in tower C (drawing by V. Madiraca, i. Hirschler)

s dodavanjem fortifikacijskih elemenata (REGAN, 2003: 57–92). U povijesnim izvorima Veliki Tabor se prvi put spominje 1502. godine u darovnici Ivaniša Korvina Pavlu Rattkayu i braći. Još 1920. Gjuro Szabo² navodi kako nisu poznati prvi graditelji Velikog Tabora i postavlja vrijeme gradnje i prije doba Rattkaya. I danas se mišljenja stručnjaka o vremenu gradnje Dvora razlikuju, kao i mišljenja o tome treba li gradnju pripisati Ivanišu Korvinu ili ple-

menitaškoj obitelji Rattkay (NADILO, 2003: 550). Nakon sporova oko vlasništva, 1513. Rattkayi napokon dobivaju kraljevu darovnicu kojom im je potvrđen posjed (TKALČEC, 2010: 219–220). Prema arheološkim istraživanjima na plemićkom burgu Vrbovcu, nedaleko od Tabora, početak gradnje datira se prije sredine šezdesetih godina 13. st., najkasnije u prvu polovicu 13. stoljeća. Postoji i mogućnost da je ondje već u prvoj polovici 12. st. postojalo neko drveno zdanje, a prema pokretnim nalazima, arheološke je slojeve moguće datirati od 12. do 16. stoljeća (TKALČEC, 2010: 49, 111). U prvoj polovici 15. st. prema povijesnim izvorima Vrbovec su držali celjski grofovi, a onda su uslijedili i veliki građevinski zahvati. Burg je srušen sredinom devedesetih godina 15. st., kada su njegovu ulogu preuzeli novosagrađeni burgovi Mali i Veliki Tabor (TKALČEC, 2010:

2 „Žalibože, ne znamo, koji su bili graditelji toga grada, a kako je bio dugo nastavan, pregrađen je kasnije u dvor. Postanak grada pada jamačno pod kraj srednjega vijeka, kako to svjedoče ne samo građevni oblici, već i klesarski znakovi na vanjskim kulama (SZABO, 1920: 2) i dalje: „... nu Ratkaji su jamačno već nekakov grad tu našli pa ga izgrađivali dalje“ (SZABO, 1920: 74).

52–221). Prva polovica 15. st. određena je usponom moći celjskih grofova na teritoriju Hrvatske. Oni su u 14. i 15. st. neosporni autoriteti u tadašnjem društvenom životu i prenositelji kulturnih vrijednosti. Doba najvećeg utjecaja grofova celjskih u Hrvatskoj postavlja se od 1390. do 1490. godine (PEIĆ ČALDAROVIĆ, 1998: 201–209).

Dvor Veliki Tabor polovicom 20. st. postaje zaštićeno kulturno dobro, a početkom devedesetih godina 20. st. predan je na korištenje Muzejima Hrvatskog zagorja. Uz kontinuirane konzervatorsko-restauratorske radove, u nekoliko navrata provedena su i arheološka istraživanja. Pod vodstvom Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture (Konzervatorski odjel u Zagrebu) provedena su 1995. i 1998. istraživanja prostora palasa te dijelova dvorišta uz njega. (sl. 1) Iskopane su i arheološke sonde na zapadu i jugu izvan dvora, a istraženo je i prizemlje kule „A“, zapadni dio dvorišta te veći dio kolnice. Zaključeno je da nema tragova ostataka arhitekture starijih od početka 16. stoljeća, kada se smješta vrijeme gradnje središnje kule i pronađeni tragovi rupa od drvenih kolaca koji sugeriraju postojanje neke drvene palisade ili obrambene ograde. U kuli „A“ nije pronađen neki važniji kulturni sloj, već su to povijesni slojevi nastali nasipavanjem, odnosno niveliranjem kule nakon gradnje (VEKIĆ, 2009: 23–33). Od 2006. do 2009. istraživanja su nastavljena pod vodstvom Muzeja Hrvatskog zagorja. Istražene su sonde istočno uz kolnicu, a provedeno je i arheološko istraživanje te nadzor nad gradnjom plinovoda i sanitarnog čvora unutar kompleksa (ŠKILJAN, 2009: 38–39). Prizemlje kule „D“ istraženo je od 2008. do 2009. godine, a kule „B“ tijekom 2009. godine. U arheološkim strukturama unutar prizemlja kule „D“ pronađeni su između ostaloga i ostaci kupolaste peći za pečenje keramike (tzv. OBJEKT 1), prostor za loženje i sloj zapečenih opeka. Manji ulomci troske sugeriraju da je peć povremeno bila korištena i za jednostavnije procese taljenja. Uz peć se nalazio i sloj vodoravno položenih drvenih greda, SJ 081/082, za koji je zaključeno da je istovremen s peći (PAVLAKOVIĆ, 2009). Uzorak drveta iz SJ 081/082³ datiran je radiokarbonskom analizom u razdoblje od polovice 15. stoljeća do u prvu polovicu 17. stoljeća, prema čemu bi trebalo datirati i spomenute ostatke peći. U slojevima istraženim unutar prizemlja kule „B“, uz ostatke opeke, žbuke, podnica, keramike i dr. na nižim razinama, pronađeni su i sterilni glinasti slojevi bez nalaza koji su pripadali povijesnim slojevima nasipavanja, odnosno niveliranja kule B tijekom njezine gradnje (PAVLAKOVIĆ, 2009a).

3 Uzorak je izuzela Ida Pavlaković, voditeljica istraživanja u kuli „D“, dok ga je na radiokarbonsku analizu predao Vinko Madiraca, voditelj istraživanja u kuli „C“. Analiza je obavljena u Beta Analytic Inc., Miami, SAD. Šifra uzorka Beta – 264807, 2 sigma kalibracija (vjerojatnost 95%) dala je sljedeće rezultate: Cal AD 1440 do 1540 (Cal BP 510 do 420) i Cal AD 1540 do 1630 (Cal BP 400 do 320).

2. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, zapadni dio iskopa na razini sterilne zdravice (fototeka HRZ-a, snimio V. Madiraca)

Veliki Tabor Castle, tower C, the western part of the excavation at the sterile humus level (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by V. Madiraca)

Arheološko istraživanje HRZ-a 2009. obuhvatilo je zapadni i istočni prostor prizemlja kule „C“, dok je središnji dio prosječne širine od 2,9 m istražen samo površinski, zbog statičke sigurnosti. U zapadnom (sl. 2) i istočnom iskopu (sl. 3) stratigrafski su slojevi potpuno istraženi do razine sterilne laporaste zdravice s najvećom dubinom iskopa od 1,75 m. Istraživanje je detaljno dokumentirano, a nakon završetka iskop je prekriven geotekstilom i zatrpan. Prizemlje kule ima nepravilan zvjezdasti tlocrt zbog četiri trapezoidne zidne niše od kojih su tri u prvoj polovici 16. stoljeća imale ulogu puškarnica, osim sjeverne niše u kojoj se nalazi ulaz u kulu. Dubina iskopa u nišama bila je plitka jer je odmah pod recentnom betonskom podnicom ustanovljena temeljna stopa zidova niša u apsidama. Temeljni niša su zapravo rezultat gradnje trapezoidnih utora u zidovima kule i njihova ispunjavanja zidanom konstrukcijom od većih komada kamena u obilatoj bijeloj žbuci. Sjeverni temelj je jedini pronađen neoštećen, dok su ostali oštećeni prilikom postavljanja kasnije drveno-vapneno-glinene podnice, SJ 1, vjerojatno u 17. ili 18. stoljeću. (sl. 4) Razina temelja zidnih niša odgovara gornjoj razini temelja unutrašnjosti kule „C“, dok donja razina temelja opada od sjevera prema jugu u skladu sa spuštanjem razine laporaste zdravice na kojoj su postavljeni. Nakon uklanjanja recentnog betonskog poda, ustanovljena je

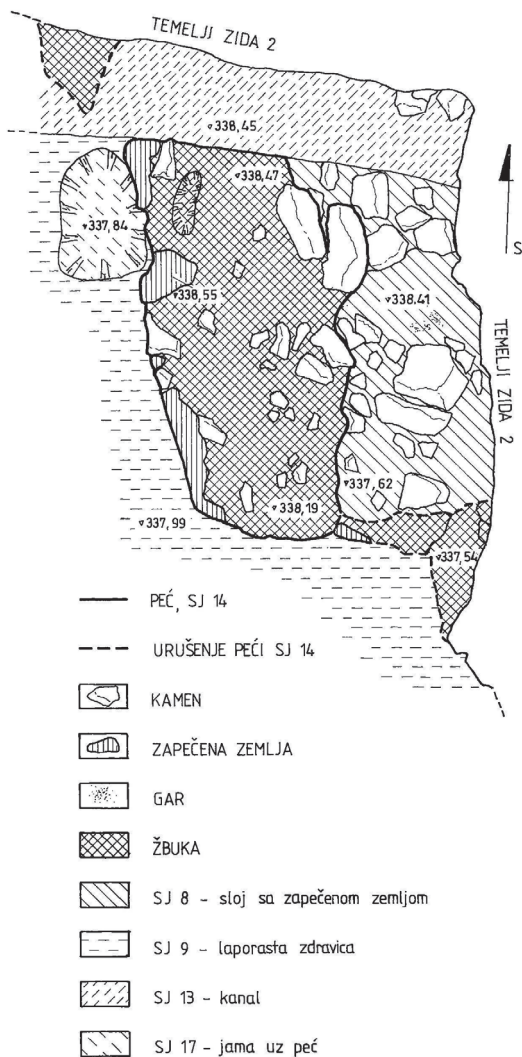

3. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, istočni dio iskopa sa ostacima peći i tragovima nekadašnje palisadne ograde, fototeka HRZ-a, snimio V. Madiraca

Veliki Tabor Castle, tower C, the eastern part of the excavation with furnaces remains and traces of former palisade fence, (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by V. Madiraca)

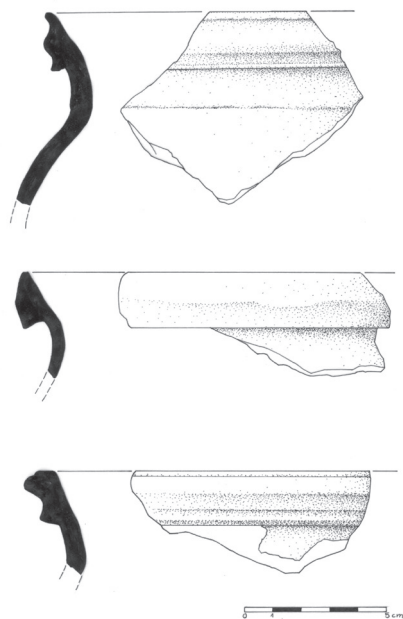
4. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ostaci glineno – vapnene podnice, SJ 1 (fototeka HRZ-a, snimio V. Madiraca)
Veliki Tabor Castle, tower C, the remains of clay-limestone flooring, SJ 1 (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by V. Madiraca)

5. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, tlocrt ognjišta/peći, SJ 14 (dokumentacija HRZ-a, crtež: M. Krmpotić)
Veliki Tabor Castle, tower C, layout for the fireplace / stove, SJ 14 (Croatian Conservation Institute Archive, drawing by M. Krmpotić)

spomenuta podnica, a ispod nje i ostaci neke prijašnje žbukane podnice, SJ 3, na kojoj se nalazila veća količina ulomaka životinjskih kostiju i keramike. Ispod tih slojeva ustanovljeno je i nekoliko slojeva naboja od gline koji se mogu povezati s konstrukcijom kule, a bili bi ubačeni prilikom gradnje. Jedan od tih slojeva je prepoznat kao nasip. Ispod glinastog sloja SJ 6 bio je ustanovljen sloj zapečene rahle narančasto-crvene zemlje, SJ 8. Taj se sloj vjerojatno rasprostirao cijelom površinom kule, budući da je ustanovljen i u zapadnom i istočnom iskopu, a potječe iz strukture koja je pronađena u sjeveroistočnom dijelu kule i definirana kao ostatak oštećene peći ili ognjišta, SJ 14 (sl. 3, 5). Od te strukture ostao je očuvan samo donji dio u visini od oko 40 cm. Peć je bila ukopana u laporastu zdravicu, temeljena na priklesanim kamenim blokovima vezanim s dosta žbuke. Istočni je temeljni zid kule djelomično nasjeo na peć, što određuje peć starijom od kule. Uzorak ugljena iz zapečene zemlje uz peć postavljen je radiokarbonskom analizom⁴ u razdoblje od druge polovice 13. st. do potkraj 14. stoljeća. U istočnome dijelu kule „C“, južno od peći, pronađeni su i ostaci šest rupa od nekad okomito pobodenih drvenih kolaca promjera 10–15 cm koji su bili zabijeni u izdubljenom kanalu u zdravici (sl. 3). Ta je drvena konstrukcija mogla pripadati istoj fazi kao i peć. Slični kanali s pobodenim kolcima pronađeni su u prethodnim istraživanjima oko palasa i u kolnici 1995. i 1998. godine (VEKIĆ, 2009: 26). Kako u rupama nekadašnjih kolaca u kuli „C“ nisu pronađeni ostaci truljenja

4 Analiza uzorka obavljena je u Beta Analytic Inc. u Miamiu. Šifra uzorka Beta – 264808, 2 sigma kalibracija (vjerovatnost 95%) dala je sljedeće rezultate: Cal AD 1260 do 1320 (Cal BP 690 do 630) i Cal AD 1350 do 1390 (Cal BP 600 do 560).

6. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomci keramičkih lonaca profiliranih oboda (dokumentacija HRZ-a, crtež: M. Čurković)
Veliki Tabor Castle, tower C, fragments of ceramic pots' profiled rims (Croatian Conservation Institute Archive, drawing by M. Čurković)

drveta, pretpostavlja se da su kolci nekadašnje drvene rampe ili palisadne ograde u neko doba uklonjeni. I na plemičkom burgu Vrbovcu uočena je slična pojava koja se objašnjava mogućim popravljanjem konstrukcije, odnosno namjernim uklanjanjem stupova i prekrivanjem glinom. Ostaci drvene konstrukcije u obliku okomito položenih stupova i vodoravnih greda uz sjeverozapadni segment obodnog zida na Vrbovcu datiraju se od kraja 12. st. do polovice 13. stoljeća (TKALČEC, 2010: 39–41). Primjena drveta u gradnji burgova česta je od 12. do 15. st. na području kontinentalne Hrvatske (HORVAT, 1996: 175–200). Ostaci drvene konstrukcije iz sjevernog jarka varaždinskog Starog grada prema provedenoj dendro-analizi određuju njezinu gradnju u prvu polovicu 15. st., od 1415. do 1445., u vrijeme grofova celjskih koji su vlasnici grada od 1397. godine (ŠIMEK, 2008: 26, 31). Razina laporastog zdravličnog sloja na kojem je sagrađena kula „C“ opada prema zapadu, a uočeno je da je taj sterilni sloj namjerno zasječen kako bi se prilagodio prostor za gradnju kule. (sl. 1, 2, 3, 4, 5)

Pokretni arheološki nalazi pronađeni su u glinastim slojevima i konstruktivnim dijelovima podnica. Većinu čine vrlo fragmentirani ostaci keramike i životinjskih kostiju, što se tumači iskorištavanjem otpadnog materijala za zasipavanje unutrašnjosti kule. Nije bilo moguće

restaurirati niti jednu cjelovitu posudu. Većina keramičkih ulomaka pripada kuhinjskoj keramici, loncima namijenjenima kuhanju na otvorenoj vatri. Izrađeni su na brzrotirajućem kolu. Prilikom obrađivanja kasno-srednjovjekovne keramike često se u literaturi upozorava na dulje trajanje istih oblika kod kuhinjske keramike, pogotovo grubljih lonaca od 12. do 15. ili od 13. do 16. st., što otežava njihovo datiranje (BAJALOVIĆ – HADŽI – PEŠIĆ, 1981: 41; BRIŠNIK, 1998: 266–267; RADIĆ – BOJČIĆ, 2004: 47; TKALČEC, 2010: 61). U Sloveniji do 15. st. prevladava neglazirana tamnopečena keramika, redukcijski pečena. Kao najveća središta lončarskog obrta u kasnom srednjem vijeku spominju se Kamnik, Kranj, Ptuj, Celje, Škofja Loka i Otok pri Dobravi-Gutenwert (KOS, 1995a: 213). Ulomci lonaca iz kule „C“ su narančaste do sivosmeđe boje pečenja i grube fakture s dosta krupnog pijeska. Imali su kraći vrat i trbušasto tijelo. Prema načinu oblikovanja, izdvojeno je nekoliko tipova oboda koji su oblicima i načinom ukrašavanja karakteristični za razdoblje kasnog srednjeg vijeka (sl. 6). Prvoj, najbrojnijoj skupini pripadaju valovito profilirani obodi sa zašiljenim gornjim i donjim krajem (sl. 6: gore, sl. 7). Drugu skupinu čine obodi zaravnatog vrha, koji su prema van dvostruko profilirani (sl. 6: dolje). Osim njih, pojavljuju se i obodi kljunastog presjeka sa zašiljenim donjim rubom (sl. 6: sredina). Ukrašavanje je na loncima ponekad izvedeno nalijepljenim vodoravno položenim plastičnim vrpčama koje su grubo doradivane stiskanjem prstima. Trake su tekle oko cijele posude, a dolaze i kao spoj vodoravnih i okomitih vrpca (sl. 7) te kao manji kosi naljepci pri dnu posude. Kao ukras pojavljuju se i finije izrađene tanje vrpce utisnute prstima i doradene alatom, koje obično dolaze s jednom dubljom ili više plice užlijebljenih vodoravnih kanelura. Ukrašavanje utiskivanjem nazubljenog kotačića i žlijebljene valovnice rjeđe su zastupljene vrste ukrasa. Zadebljani kljunasti

7. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak keramičkog lonca s više-struko profiliranim obodom i nalijepljenom plastičnom trakom (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)
Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of the ceramic pot with a multi-profiled rim and glued plastic strip (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

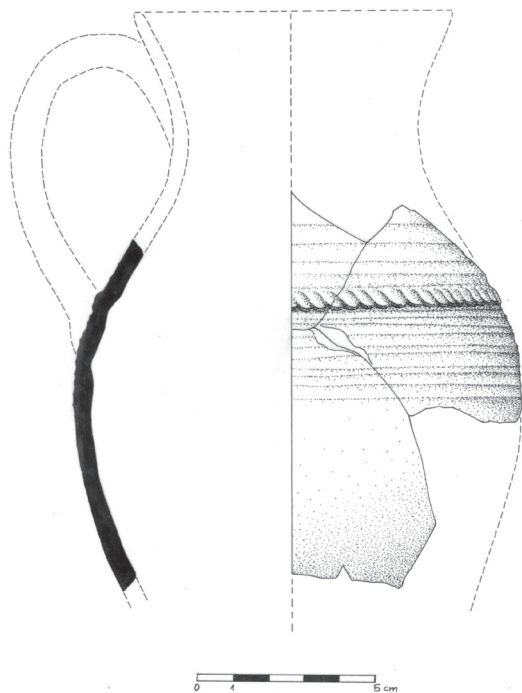
8. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak oboda keramičkog lonca s utisnutim pečatima, austrijska keramika (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)

Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of a ceramic pot rim with embossed seals, Austrian ceramics (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

obodi s utvrde Kostanjevica u Sloveniji datirani su prema analogijama u Austriji u drugu polovicu 13. do početka 14. st., a višestruko profilirani obodi pojavljuju se od početka 14. stoljeća (PREDOVNIK, 2003: 59). Višestruko profilirani obodi sa Starog grada nad Celjem datiraju se u 14. i 15. stoljeće (BRIŠNIK, 1998: 264–266). U slojevima plemićkog grada Vrbovca datiranim u 16. st. učestalije se javljaju trostruko profilirani rubovi (TKALČEC, 2010: 69, 170 T.12: 237–238). U lončarskom centru Otok pri Dobravi također je zastupljena ta vrsta oboda, a ne datira ih se prije 12. i 13. st. te ne poslije 15. stoljeća (ŠRIBAR, 1972: 20). Ukrašavanje posuda utiskivanjem nazubljenim kotačićem pojavljuje se u vrbovečkim slojevima datiranim u 13. st. (TKALČEC, 2010: 66), a prisutno je i u 14. st. (PREDOVNIK, 2003: 59). Često je i na celjskom Starom gradu (BRIŠNIK, 1998: 287; T.12: 173; 297). Ukrašavanje žlijebljenjem je najčešći ukrasni element kod kojega se ukras paralelnih tekućih žljebova posebno oblikovanim predmetom utisnuo u stijenku predmeta koji se vrtio na lončarskom kolu, a katkad su se posude ukrašavale ovijenim pramenom gline s utisnutim sitnim uzorcima (KOS, 1995a: 213). U Celju se može naći zajedno s vodoravno žlijebljenim linijama, smještenima uglavnom na ramenu posude, i žlijebljena valovnica, a najčešći ukras su otisci prstiju aplicirani izravno na posudu ili na plastičnu vrpču (BRIŠNIK, 1998: 264–266), što se potkraj 13. st., odnosno početkom 14. st. uvodi i na Kostanjevici (PREDOVNIK, 2003: 59). Na vrbovečkim se nalazima ukrašavanje snopom vodoravno žlijebljenih linija na ramenu datira u prijelaz 15. na 16. stoljeće (TKALČEC, 2010: 66), a plastična aplicirana traka na gornjem dijelu posude dolazi u slojevima s kraja 15. st. i pogotovo u 16. st. (TKALČEC, 2010: 68, 164, T. 6: 146, 148) te u starijim slojevima s neurednim motivom štipanja (TKALČEC, 2010: 167, T.9: 201). (sl. 6, 7)

Među ulomcima lonaca grube fature izdvojena je i malobrojna skupina zadebljanog oblog oboda s dubljom žlijebljenom kanelurom između kratkog vrata i početka trbuha. Na ulomku oboda nalazi se dvostruki pečat u ovalnim stopicama s dva poprečna istaknuta rebra koja bi mogla označavati rimski broj II (sl. 8). Pečat identičnog izgleda već je prepoznat među nalazima s Velikog Tabora (ŠKILJAN, 2009: 40, kat. 16), a lonac na kojem se nalazi određen je kao domaći rad 16. stoljeća (ŠKILJAN, 2009a: 79). Prema sličnim nalazima, takve bi lonce s pečatima ipak valjalo datirati u 15. stoljeće. Ulomci dvaju sličnih lonaca sivo-crne boje pronađeni su i na Ružica gradu kod Orahovice i određeni su kao uvoz iz austrijskih, odnosno bečkih radionica (RADIĆ, 2004: 47, 167: 318–319), no za razliku od ulomaka iz kule „C“, ulomci s Ružice u fakturi imaju grafit. Kao oznake radionica, kod jednog pečata na obodu je oznaka rimski broj XI, a ispod ramena se nalaze dvije uske žlijebljene kanelure, dok drugi u pečatu ima tri zarez. Posude s dodatkom grafita su otporne, čvrste i nepropusne i kao takve imaju veću izdržljivost. U srednjovjekovnoj se Srbiji lonci takve profilacije datiraju u 15. stoljeće (BAJALOVIĆ – HADŽI – PEŠIĆ, 1981: 48, slika VIII/11). Grafitni su se lonci uvozili riječnim putem Dunavom u Srbiju i Vojvodinu i čest su nalaz na utvrđenim lokalitetima Podunavlja. Pojavljuju se u varijantama bez drška ili s jednim vrlo kratkim drškom, koji može imati i pečat. Pronađeni su u Austriji, Slovačkoj i Mađarskoj⁵ i prema klasifikaciji pečata, datira ih se u 14.–15. st., iako je žigosanje na taj način bilo poznato još od 13. stoljeća. U prvoj polovici 15. st. statut bečkih lončara odredio je označavanje posuda žigosanjem grbom sa znakom majstora kao vrstu zaštite kvalitetnih proizvoda lokalnih lončara. Određeno je da lončar može žigosati posude s grafitom u strukturi s dva pečata, pri čemu bi prvi pečat označavao potvrdu kvalitete, a drugi oznaku radionice. Pečati se nisu smjeli stavljati na posude od obične gline. Zanimljivo je, pak, da su bečki lončari imali više modela nego što je bilo navedeno u statutu, tako da dosad poznati pečati uključuju i nepoznate radionice, a trebalo bi uključiti i oponašanje modela. Uz pečat bečkih radionica–utisnuti križ u raznim varijantama, javljali su se i drugi motivi koji mogu biti znak proizvoda drugih austrijskih lončarskih radionica ili onih rađenih u ugarskim radionicama po uzoru na austrijske. Najranije datirani lonci toga tipa u Srbiji potječu iz utvrde Slankamen, iz 14. i 15. st. Iako su oblikom s karakterističnim obodom srbijanski lonci vrlo slični, faktura im se razlikuje, postoje finiji sivi s više pijeska i grafitni s metalno-sivkastim sjajem. Dokaz da su korišteni za topljenje metala, za lijevanje streljiva, pronađen je na utvrđi Višeslav gdje je uz austrijske lonce

5 Kao austrijski import pronađeni su i u srednjovjekovnom selu Sarvaly blizu Blatnog jezera (HOLL–PARÁDI, 1982: 106, Abb. 55: 7a,7b).

9. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, fragmentirani keramički vrč (dokumentacija HRZ-a, crtež: M. Čurković)

Veliki Tabor Castle, tower C, a fragmented ceramic jug (Croatian Conservation Institute Photo Archive, drawing by M. Čurković)

s pečatima pronaden i kalup za lijevanje metaka koji se datira u drugu polovicu 15. stoljeća (BAJALOVIĆ – HADŽI – PEŠIĆ, 1981: 126–135). (sl. 8)

Ulomci rubova keramičkih poklopaca iz kule „C“ malobrojni su i grube fature. Pronaden je i ulomak gornjeg dijela veće posude izrazito grube fature, s blago zadebljanim ravnim obodom čiji bi promjer iznosio 35 cm te bi mogao pripadati nekoj većoj spremišnoj posudi. Od stolnog posuđa pronadeni su vrčevi, koje bi se zbog grublje fature s kvarcnim pijeskom moglo uvrstiti i u kuhinjsko posuđe. Vrčevi su jednoručni, s drškom koji počinje ispod vrata, a završava na najširem dijelu trbuha gdje se nalazi ukras u vidu tanjeg vodoravnog zadebljanja raščlanjenog koso postavljenim urezima (sl. 9). Ispod i iznad tog zadebljanja izvedeno je i gušće vodoravno žlijebljenje na gornjem dijelu vrča. Ručka ima valoviti presjek, dok izljev vrčeva nije sačuvan. Pronaden je i ulomak jače izvijene ručke vrča, nepravilnog ovalnog presjeka koja je ukrašena koso postavljenim dubljim urezima. Takav je način ukrašavanja ručki vrlo čest. U Srbiji se urezivanje na ručkama vrčeva kao ukras primjenjivalo još od 13. st., ali takvi se nalazi uglavnom datiraju u 14. i 15. st. (BAJALOVIĆ–HADŽI–PEŠIĆ, 1981: 53 – 54, slika XIII/2). Urezani ukras na ulomku vrča s burga Vrbovca datira se od 13. do 16. st. (TOMIČIĆ *et al.*, 2001: 264, 270, sl. 22–23), a preciznije bi se vrbovečki nalaz mogao datirati od druge polovice 15. do prve polovice 16. st. (TKALČEC, 2010: 74). Takav način

ukrašavanja ručke vrča je uobičajen, a dosta je zastupljen npr. na nalazištu Sarvaly u Mađarskoj (HOLL – PARÁDI, 1982: 99, Abb. 47: 1, 159: 11). (sl. 9)

Kod stolne su keramike iz kule „C“ najzastupljenija vrsta–čase. Iako vrlo fragmentirane, oblikom pripadaju koničnim peharima karakterističnim za razdoblje gotike. Faktura im je grublja s primjesama pijeska. Ulomak gornjeg dijela čaše (sl. 10) jednostavnog ruba, ispod kojega se nastavlja ljevkastu tijelo, ukrašen je vodoravnim redovima sitnih ukrasa izrađenih nazubljenim kotačićem i sličan je ulomku čaše s Vrbovca (TKALČEC, 2010: 70, 171, T. 13: 257). Vrbovečki je ulomak sličan pronadenom sloju koji je datiran u 14. st., s mogućnošću trajanja i na početku 15. st., a prema obliku i načinu ukrašavanja pripada tzv. celjskom tipu čaša. Tom tipu čaša pripada i ulomak čaše iz kule „C“ (sl. 11), izrađen od fino pročišćene gline svijetlooker boje i ukrašen nizovima pečatnih ukrasa u obliku sunčanih satova raščlanjenih poprečnim crtama. Ispod najnižeg reda utisnut je i vijenac od manjih okruglih pečata s križićima, a sačuvani su i tragovi bojenja crvenom bojom. Celjski tip čaša od ostalih je posuda za piće izdvojio M. Guštin (GUŠTIN, 1998: 250–259; 2001: 140–159), analizirajući brojne sačuvane ulomke čaša na području Slovenije, zbog bogatih različitih ukrasa koji su izrazito individualni i dolaze kao ukrasi pečatima, ubodima ili kotačićem te aplikama i bojenjem. Čaše koje imaju samo ureze su rijetke. Različitih su veličina i oblikom podsjećaju na pješčani sat, noga im može biti narebrena ili glatka, a dno ravno ili izbočeno. Prema obliku, moguće ih je podijeliti na nekoliko podtipova. Sastav gline i način pečenja variraju, uglavnom su tvrde pečene, a ukras se nalazi na cijeloj površini, utisnut pojedinačno ili u kombinacijama, dok su polirani primjerci rijetki. Pečati su vrlo različiti. Na čašama su prisutni u kombinacijama od dva-tri ili čak četiri pečata, po čijim je oblicima moguća podjela u više skupina. Budući da nisu pronadena dva identična primjerka, te se

10. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak keramičke čaše tzv. celjskog tipa ukrašen nazubljenim kotačićem (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)

Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of ceramic cups, Celje style, decorated with a notched wheel (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

11. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak luksuzne keramičke čaše tzv. celjskog tipa ukrašen utisnutim pečatima (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)

Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of the so-called luxury ceramic cups, Celje style, decorated with embossed seals (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

12. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak luksuzne keramičke zdjelice, španjolska majolika (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)

Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of luxury ceramic bowls, Spanish majolica (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

čaše smatra osobnim čašama za piće. Najviše različitih pečata pronađeno je u Celju i prema stratigrafiji celjskog Starog grada datiraju se u stariju fazu, u kraj 14. i 15. st. Na ulomku čaše s Vrbovca nalazi se ukras žigosane rozete u obliku krugova s križem (TKALČEC, 2010: 72, 171, T. 13: 264), sličan onome na ulomku iz kule „c“, a sličnost je i u ukrašavanju crvenom bojom. Na Vrbovcu se takvi oblici čaša pojavljuju u slojevima datiranim u kraj 15. i početak 16. st. (TKALČEC, 2010: 71). Ukrašavanje slikanjem crvenom bojom poznato je i u Mokronogu u Sloveniji (GUŠTIN, 2001: 154, 193, sl. 22: 3). Osim vrbovečkog nalaza, kao čaša *celjskog tipa* prepoznat je i ulomak s utvrde Čanjevo (ČIMIN, 2008: 129) koji se datira u 15. stoljeće. Finija čaša sa Susedgrada (PRISTER, 1998: 61, kat. br. 23) datirana je u 16. st. Ulomci pronađeni u varaždinskom Starom gradu (ŠIMEK, 2008: 40–42; kat. 60) datiraju se u 15. st., kao i čaša s Funtekova brijega kod Maruševca nedaleko od Varaždina (TEŽAK *et al.*, 1999: 57, kat. 127). Čaše tog tipa pronađene su i na drugim položajima u sklopu Dvora Veliki Tabor (ŠKILJAN, 2009: 42, kat. 36, 83, kat. 30–31, 84, kat. 33–35) i datirane u 16. st. U srednjovjekovnom selu Sarvaly takve su čaše datirane u 15. i 16. st. (HOLL-PARÁDI, 1982: 102, Abb. 49: 1, Abb. 161: 1, 3). (sl. 10, 11)

Ulomci zdjela iz kule „c“ su malobrojni, vrlo fragmentirani i bez glazure. Za razliku od njih, ulomak luksuzne manje poluloptaste zdjelice ukrašen je na unutarnjoj strani. (sl. 12) Pripada španjolskoj majolici, skupini keramičkih posuda vrlo kompliciranog načina izrade sa čak tri slijeda pečenja⁶, koje su imale karakteristični premaz zlatne boje, *lustro*, koji često, kao i na ulomku iz kule „c“, nije sačuvan zbog osjetljivosti i slabe otpornosti. Prema tipologiji, ulomak zdjelice iz kule „c“ treba odrediti u skupinu *Lustro Valenziano Maturo*. Karakteriziraju je poluloptaste zdjelice (tip *escudilla*) najčešće udubljenog dna, koje s vanjske strane mogu imati i trokutastu ručku, rub je jednostavan i blago se sužava prema kraju (BRADARA, 2004: 94, 98, T. I: 1, 5, 7, T. II: 8, sl. 7). Ukrašene su plavim slikanim ukrasom stiliziranog motiva četvero-latičnog cvijeta (tzv. *Rosa gotica*). U pravilu su dva cvijeta postavljena nasuprotno. Ostatak posude je obično ispunjen dekoracijom u lustru pojasevima sa spiralnim ukrasima. Izrađivane su u 15. st. u Španjolskoj u radionicama oko Valencije. U Istri je najviše sličnih nalaza pronađeno u

⁶ Detaljan opis složene izrade takve vrste posuda navodi se u radovima autora citiranim u ovom poglavlju; zato se na ovom mjestu ne navodi posebno.

13. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak donjeg dijela pećnjaka ukrašen plastičnim koncentričnim krugovima i crvenim premazom (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)
Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of the lower part of the fire place, decorated with concentric circles and a red coating (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

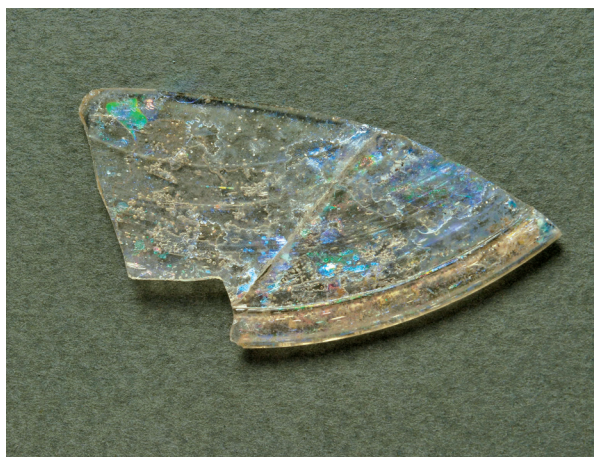

14. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak keramičkog crijeva (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)
Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of ceramic tiles (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

Puli koja je oko sredine 15. st. doživjela najveći uspon pod Venecijom, zatim u Dvigradu (BRADARA, 2003: 37–46) i Motovunu (BRADARA, 2004: 100). Smatra se da je takva vrsta keramike u naše krajeve dolazila preko Venecije (BRADARA, 2004: 93). Istarski nalazi datiraju se oko polovice ili u drugu polovicu 15. st. (BRADARA, 2005: 133, 140, kat. 13, 146, kat. 23, 147, kat. 26, 169, kat. 76). Nalazi španjolske majolike pronađeni su i u Dalmaciji, na više lokaliteta u Zadru te u Ninu (GUSAR, 2007: 185–187, 194, T. IV: 5, 5a), no ninski ulomak kao ukras ima slikani motiv cvijeta bryonije. Također su pronađeni na Bribiru i u Splitu u istraživanjima podruma Dioklecijanove palače gdje su zastupljeni samo manji ulomci mjestimično u slojevima ili cjelinama koje su datirane od kraja 14. do sredine 15. st. Većina splitskih ulomaka također prema svojim stilskim osobinama uglavnom pripada zreлом valencijanskom tipu. O popularnosti takvog načina ukrašavanja svjedoči i kao poseban tip izdvojena talijansko-maurska majolika, proizvedena u 15. st. u Italiji u radionicama koje su proizvodile lustrum majoliku po uzoru na španjolsko-maursku majoliku (ZGLAV – MARTINAC, 2004: 67–88, 133–136). U unutrašnjosti Hrvatske dosad je pronađeno samo nekoliko ulomaka španjolske majolike. Na tim ulomcima zastupljena je druga varijanta ukrasa sa sitnijim biljnim

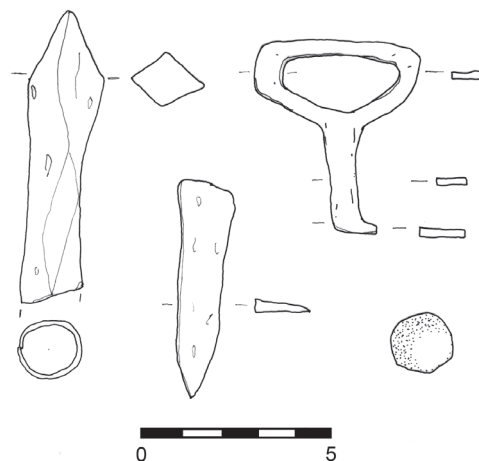
motivom. Prvi ulomak potječe s gradišta Tomašice u Moslavini (ČIMIN, 2008c: 134, T.10: 4) i datiran je oko prve polovice 15. st., a drugi s Ružica grada kod Orahovice (RADIĆ *et al.*, 2004: 210) i postavlja ga se u zadnju četvrtinu 15. do polovice 16. st., no moglo bi ga se datirati i prije toga vremena. Ulomci španjolske majolike pronađeni su i na području Slovenije kao import u starim gradovima Celju, Lipnici, Kranju, Škofjoj Loki i Vrhniki, a kao najbliže analogije za Sloveniju uzimaju se venetsko i furlansko područje u Italiji, što se povezuje s trgovanjem preko obalnih središta na Jadranu, te Budimpešta i Flaschberg kod Oberdrauberga u Koruškoj. Dio keramike španjolske proizvodnje pronađene u zapadnoj Sloveniji lako je mogao potjecati s bližeg venetskog tržišta (GELICHI – GUŠTIN, 2001: 125–135). Zanimljivo je da povijesni izvori spominju celjske grofove koji su poduzeli 1430. dva hodočašća iz Slovenije u španjolsko svetište Santiago de Compostela, a vrijeme hodočašća odgovaralo bi kronologiji keramike, pa ne treba isključiti mogućnost da je mogla biti nabavljena tom prigodom (KNEZ, 1995: 169, GELICHI – GUŠTIN, 2001: 135–136). (sl. 12)

Ulomci tehničke keramike su malobrojni. Izdvojena su dva ulomka koja pripadaju tipu reljefno neukrašenih zdjelastih pećnjaka s kvadratnim otvorom koji se uzidavao

15. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, ulomak staklenog prozorskog okna (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)

Veliki Tabor Castle, tower C, a fragment of glass window panes (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

16. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, izbor željeznih nalaza (dokumentacija HRZ-a, crtež: I. Hirschler)

Veliki Tabor Castle, tower C, a selection of iron finds (Croatian Conservation Institute Archive, drawing by I. Hirschler)

prema van. Zanimljivo je da u slojevima kule „C“ nisu pronađeni ulomci glaziranih pećnjaka koji su brojčano prevladavali među ulomcima pećnjaka u prethodnim istraživanjima na Velikom Taboru. Pećnjaci kvadratičnog otvora pojavljuju se na zatvorenim kaljevim pećima od 14. st. i traju sve do 20. st. i zbog toga ih nije lako vremenski odrediti (TKALČEC, 2010: 80, 179, T. 21: 375–379, 180, T. 22: 380). Najraniji pećnjaci nisu imali glazuru, a nakon pojave glaziranih, nastavili su se upotrebljavati, osobito u pomoćnim, manje reprezentativnim prostorijama tijekom 16. st. i poslije. Pojava kaljevih peći postavlja se na početak 14. st., na prostor Austrije i južne Njemačke (HORVAT, 1994: 216–237, KOS, 1995a: 205–206, TOMIČIĆ *et al.*, 2001, RADIĆ, BOJČIĆ, 2004: 49–50). U 15. stoljeću kaljeve se peći šire na prostor Češke, Mađarske, Slovenije i Hrvatske. U Hrvatskoj je grijanje kaljevim pećima uobičajeno na starim gradovima, te se među brojnim analogijama za tip zdjelastih pećnjaka s kvadratnim otvorom spominju Vrbovec, Garićgrad, Gudovac, Medvedgrad, Samobor, Susedgrad (TOMIČIĆ *et al.*, 2001: 266–267) te Ružica grad, gdje ih se postavlja u 15. st. (RADIĆ *et al.*, 2004: 236, kat. br. 400). Prisutan na gotovo svakom starom gradu, takav je tip grijanja korišten i u srednjovjekovnim selima, npr. Sarvaly u Mađarskoj, u čijim su kućama pronađeni takvi jednostavni pećnjaci (HOLL – PARÁDI, 1982: Abb. 166: 8), ali i oni s glaziranim ukrasom. Kaljeva peć pronađena na starome gradu Vrbovcu, prema pećnjacima se datira oko sredine 15. st. (TOMIČIĆ *et al.*, 2001: 273). Fragment lončastog pećnjaka kvadratnog otvora s celjskog starog grada datiran je u okvir od 14. do 15. st. (BRIŠNIK, 1998: 264, 279: 39). Od drugog pećnjaka iz kule „C“ preostao je samo donji dio ukrašen plastičnim koncentričnim krugovima i ostacima premaza crvenom bojom. (sl. 13) Takav je pećnjak na celjskom starom gradu pronađen u

sloju datiranom od 14. do 15. st. (BRIŠNIK, 1998: 285, T. 6: 83), a sličan je pronađen i na Vrbovcu (TKALČEC, 2010: 180, T. 22.: 381). (sl. 13)

Tehničkoj keramici pripada i fragmentirani keramički crijep iz kule „C“. (sl. 14) Prema nekim mišljenjima, za pokrivanje krovništa u kontinentalnom dijelu Hrvatske najčešće su korištene drvene daščice šindre, dok se pokrivanje crijepom kod nas počelo primjenjivati tijekom 15. st. na važnijim građevinama u gradovima nastalim ili dograđenim u 15. st., npr. utvrde Stari grad Krapina, Cessargrad i Ružica (HORVAT, 2005: 16–17). Pravokutni crepovi na donjoj su strani imali „nos“ kojim su bili obješeni na vodoravne grede krovništa. Oblik nosa se tijekom vremena mijenjao, od 15. st. nos je bio izrazito uglat s ravnim površinama, a u 16. st. dimenzije se ustaljuju (PREDOVNIK, 2003: 72–73). Na ulomku crijepa iz kule „C“ donji dio crijepa nije sačuvan, a mogao je završavati trokutasto, polukružno ili šiljato. Crepovi s koso odrezanim nosom s celjskog Starog grada (BRIŠNIK, 1998: 285, T.6: 90) datiraju se u 14. i 15. st. Slični ulomci crepova s Vrbovcu (TKALČEC, 2010: 83–84, 181: T. 23: 386–388) vjerojatno su imali „biber“ zaobljene krajeve, a pojava im se smješta u 15. st., odnosno na početak 15. st. u vrijeme velikog utjecaja celjskih grofova. (sl. 14)

Pronađeni ulomci stakla su malobrojni, uglavnom su fragmentirani ostaci ravnih ploha prozorskih stakala i ostaci okana (sl. 15) te ostaci triju dna različitih posuda. Pojava staklenog posuđa česta je u Sloveniji od kraja 13. st., a u 15. i 16. st. ubraja se u uobičajeni inventar bogatijih domova (KOS, 1995: 191). Okrugla prozorska okna (okulusi) ulagala su se u olovne okvire (LAZAR, 2001: 78, sl. 3). Mogla su biti izrađena na dva načina: puhanjem i na brzovrtećoj ploči. U kasnom 15. i 16. st. korištena su za zastakljivanje prozora (KOS, 1995: 195), a mogla su biti upotrebljavana i za

17. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, brončani naprstak (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)
Veliki Tabor Castle, tower C, a bronze thimble (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

18. Dvor Veliki Tabor, kula „C“, srebrni pfenig Leonharda von Keutschacha, kovan 1508. u Salzburgu, fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar
Veliki Tabor Castle, tower C, Leonhard von Keutschach's silver pfennig, minted in 1508 in Salzburg, (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

zastakljivanje vrata na pokucstvu (LAZAR, 2001: 80). Takvi nalazi česti su na nekoliko lokaliteta u Celju, a smješta ih se u 14. i 15. stoljeće. Čest su nalaz i u kontinentalnoj Hrvatskoj, npr. na utvrdi Čanjevo (ČIMIN, 2008b: 243, T. 1: 1–5), gdje ih se datira od početka 14. st., zatim na varaždinskom Starom gradu gdje su puhana okna datirana u 15./16. st. (ŠIMEK, 2008: 45, kat. 90), Starom gradu Vrbovcu (TKALČEC, 2010: 85, 183: T. 25.: 406–407). (sl. 15)

Od metalnih nalaza najbrojniji su kovani željezni čavli. Pronađene su i dvije kovane strelice za samostrel, dvije lijevane pušćane kugle, ulomak kovanog noža te ulomak ključa. (sl. 16)

Za borbu iz daljine kao hladno oružje upotrebljavali su se lukovi i samostreli, a od 15. st. i prvo vatreno oružje. Brojnost ostataka vrhova strelica za samostrele od kovanog željeza svjedoči o širokoj uporabi tog oružja za bitku ili lov. Korištenje samostrela posvjedočeno je na početku 14. st. među nalazima škofjeloškog Starog grada. Kada je u 16. st. prevladalo vatreno oružje, samostrel se postupno prestao upotrebljavati u borbama i još je služio samo za lov. Početkom 14. st. izrađuju se prva jednostavna vatrena oružja, a u 15. st. i brončani i željezni topovi, te prethodnici pušaka, tzv. ručni topovi s kukom za naslon (arkebuze) (ŽARGI, 1995: 179). Dva vrha strelice za samostrel s kraćim nepravilnim piramidalnim vrhom i tuljcem za nasad, iz kule „C“, imaju brojne analogije. Vršci strelica samostrela sa varaždinskog Starog grada datiraju se u 15. st. (ŠIMEK, 2008: 38, kat. br. 40), u Sarvalyu (HOLL – PARÁDI, 1982: 82, Abb. 33:3) na kraj 15. st., na Čanjevu (ČIMIN, 2008a: 198, sl. 3, 220: T. 1: 3–8) od 15. do 16. stoljeća. Brojni su i u Celju (GUŠTIN *et al.*, 2001b: 261, 262), Ružica gradu (RADIĆ *et al.*, 2004: 46: 145–146), gdje ih se datira od 14. do 16. stoljeća. Na Vrbovcu se nalaze u slojevima datiranim u 15. i 16. st. (TKALČEC, 2010: 96–97, 191, T. 33: 517–520).

Strelice iz prijašnjih istraživanja na Taboru datiraju se u 16. st. (ŠKILJAN, 2009: 89: kat. 58–62, 90: kat. 63–66). Pušćane kugle također imaju brojne analogije, pronađene su na Čanjevu (ČIMIN, 2008: 199, sl. 5, T. 2: 1–23) gdje se javljaju od prve polovice 16. st., na Ružica gradu od 15. do 17. st. (RADIĆ *et al.*, 2004: 153, kat. 282: a–e). Pušćano zrno s varaždinskog Starog grada (ŠIMEK, 2008: 38, kat. 42) datira se u prijelaz 16. u 17. stoljeće. Na burgu Vrbovcu korištena su olovna pušćana zrna (TKALČEC, 2010: 98, 191, T. 33: 521–523) u prvoj polovici 16. st., poslije napuštanja burga kada je burg korišten kao stražarnica.

Osim željeznih, nađen je i manji broj brončanih predmeta: naprstak i ulomak spojnice za pećnjake, a vrlo je vrijedan i nalaz srebrnog pfeniga. Primjerak brončanog naprstka iz kule „C“ u gornjem dijelu ima utisnute rupice, dok je donji rub profiliran s dva paralelna ureza. (sl. 17) Brončani su se naprstci koristili prilikom šivanja za zaštitu jagodice prsta od uboda iglom. Nastaju u brojnim varijantama, više ili manje ukrašeni i uobičajeni su nalazi na utverdama od 15. do 17. stoljeća, npr. na Čanjevu (ČIMIN, 2008a: 208, 228, T. 9: 9), Ružica gradu (RADIĆ *et al.*, 2004: 75, kat. br. 20), u Celju (GUŠTIN *et al.*, 2001: 256–257, 284, kat. br. 399–401), na burgu Vrbovcu (TKALČEC, 2010: 92, 187, T. 29: 460) i Sarvalyu (HOLL – PARÁDI, 1982: 26, Abb. 142/6). Ulomak deblje brončane žice korišten je za spajanje, a možda je mogao pripadati i spojnici za pećnjake. U tom slučaju, za uporabnu analogiju slične bi mu bile okruglo kovane željezne spojnice, pronađene u prethodnim istraživanjima na Taboru (ŠKILJAN, 2009: 109, kat. 138–139), čiji su zupci savijeni pod pravim kutom. Pričvršćivale su dva susjedna pećnjaka, spajajući im bridove stražnjih strana prilikom gradnje peći. (sl. 16, 17)

Poseban nalaz iz kule „C“ predstavlja srebrni jednostrani pfenig (sl. 18) koji je bio kovan u Salzburgu 1508.,

19. Dvor Veliki Tabor, kula „C, ljuštore školjaka kamenica (fototeka HRZ-a, snimio J. Škudar)
Veliki Tabor Castle, Tower C, oyster shells (Croatian Conservation Institute Photo Archive, photo by J. Škudar)

za Leonharda von Keutschacha (1495.–1519.). Na aversu se u koso položenom kvadratu nalaze dva grbovna štita, lijevo grb Salzburga, desno grb obitelji Keutschach, gore je natpis 1508., a dolje L (MIRNIK, 1984: 241–289). (sl. 18)

Pronađena je i veća količina životinjskih kostiju. Dva su koštana ulomka obrađena u manje predmete, no njihova namjena nije poznata. Zanimljiv način prehranjivanja plemstva u razdoblju kasnog vijeka mogao bi biti posvjedočen nalazom morskih školjki kamenica⁷, moguće korištenih za jelo, koje su pronađene unutar jednog od slojeva zasipa korištenih za niveliranje pri gradnji kule, SJ 7. (sl. 19) Takvi su nalazi školjaka kamenica pronađeni i na Ružica gradu (RADIĆ *et al.*, 2004: 226, kat. 460). Kao delikatesa u prehrani bogatijih slojeva društva mogao se koristiti i jestivi puž vinogradnjak⁸, čija je ljuštura također pronađena u kuli „C“. Još antički pisci spominju da su ga rimski vojnici donijeli u Britaniju, a njegovu omiljenost u prehrani potvrdile su i veće količine ljuštura u rimskim ruševinama diljem Europe pronađenih uz kosti u kuhinjskom otpadu (PFLEGER, 2000: 170).

Opisane pokretne nalaze iz kule „C“ prema sličnim datiranim nalazima valja smjestiti u raspon od kasnog 14. do ranog 16. stoljeća. Iako je iskopana površina kule mala u odnosu na prethodno istražen prostor Dvora Veliki

Tabor, čini se da su istraživanja u kuli donijela dosta novih i zanimljivih podataka. Većinu pokretnih nalaza iz slojeva zasipa u kuli čine ulomci grube kuhinjske keramike namijenjene svakodnevnoj uporabi, no ipak se izdvajaju i luksuzniji importirani primjerci, poput ulomka španjolske majolike i čaše *celjskog tipa*. Ostali pronađeni nalazi (keramički, metalni i stakleni) pripadaju uobičajenom inventaru kasnosrednjovjekovnih utvrda, starih gradova, ali i sela. Za obrađeni materijal najbliže analogije svakako su one pronađene na burgu Vrbovcu. Brojne analogije potječu s bližih i udaljenijih nalazišta na prostoru kontinentalne Hrvatske, ali i Dalmacije i Istre. Dio nalaza ima analogije na širem prostoru Slovenije, Srbije, Austrije i Mađarske. O luksuznijem životu tadašnjeg plemstva svakako nam svjedoče i ostaci ljuštura delikatesnih školjaka i puža korištenih u prehrani tadašnjeg plemstva. Slojevi iz kojih potječu ti nalazi dospjeli su vjerojatno u kulu prilikom njezine gradnje početkom 16. st., kada je za niveliranje upotrijebljen prijašnji otpadni materijal s Velikog Tabora. Vrlo zanimljiv nalaz koji ukazuje na prijašnji život na tome mjestu jesu i pronađeni ostaci strukture definirane kao moguće peći te ostaci palisadne ograde. Prema radiokarbonskoj analizi, sloj uz peć datiran je od polovice 13. do kraja 14. st., no najvjerojatnije ga treba smjestiti u 14. stoljeće. Većinu pokretnih nalaza treba smjestiti u 15. st. koje je, kao što se vidi i po brojnim sličnostima među arheološkim nalazima, bilo obilježeno velikim utjecajem celjskih grofova u našim krajevima. ■

7 Lat. naziv *Ostrea edulis*, prema GIANUZZI–SAVELLI *et al.* 2001, 224–227, kat. 474 Linnaeus 1758.

8 Lat. naziv *Helix pomantia*.

Literatura:

- BAJALOVIĆ–HADŽI–PEŠIĆ, M., (1981.): Keramika u srednjovjekovnoj Srbiji, Muzej grada Beograda, Monografije 8, Beograd
- BRADARA, T., (2003.): Nalazi kasnosrednjovjekovne i renesansne glazirane keramike u Istri (od 14. do 16. stoljeća), *Histria archaeologica* 32/2001., Pula, 31–53.
- BRADARA, T., (2004.): Španjolska keramika na području Istre (kataloška obrada), *Histria archaeologica* 34/2003., Pula, 131–185.
- BRADARA, T., (2005.): Španjolska keramika na području Istre, *Histria antiqua* 12/2004., Pula, 93–102.
- BRIŠNIK, D., (1998.): Stari grad nad Celjem, Keramično gradivo iz sektorjev A in B, u: FUGGER GERMANDIK, R., (ur.) *Celjski grofje, Zbornik mednarodnega simpozijae, Stara tema – nova spoznanja/ Sammelband des internationalen Symposiums Die Grafen von Cilli, Althes Thema – neue Erkenntnisse*, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 261–307.
- ČIMIN, R., (2008.): Keramički nalazi s utvrde Čanjevo, u: BEKIĆ, L., (ur.) *Utvrda Čanjevo, /Fort Čanjevo, Visoko, 2008.*, 121–189.
- ČIMIN, R., (2008a.): Metalni nalazi s utvrde Čanjevo, u: BEKIĆ, L., (ur.) *Utvrda Čanjevo, /Fort Čanjevo, Visoko, 2008.*, 197–233.
- ČIMIN, R., (2008b): Ostali nalazi s utvrde Čanjevo, u: BEKIĆ, L., (ur.) *Utvrda Čanjevo, /Fort Čanjevo, Visoko, 243–251.*
- ČIMIN, R., (2008c): Glazirano stolno posuđe na području sjeverozapadne Hrvatske od 15. do 18. st., u GUŠTIN, M. (ur.) *Studia universitatis hereditati 1: miscellanea aetatis mediae*, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Koper, 95–135.
- GIANUZZI–SAVELLI, R., PUSATERI, F., PALMERI, A., EBREO, C., COPPINI, M., MARGELLI, A., BOGI, C., (2001.): Atlante delle conchiglie marine dell Mediterraneo/Atlas of the mediterranean seashells, Vol. 7, Roma
- GELICHI, S., GUŠTIN, M., (2001.): Keramika španske proizvodnje v Sloveniji/Ceramiche di produzione spagnola dalla Slovenia, u: GUŠTIN, M. (ur./ed.) *Srednjeveško Celje/ Medieval Celje*, Archaeologica Historica Slovenica 3, Ljubljana, 125–138.
- GUSAR, K., (2007.): Kasnosrednjovjekovna i novovjekovna glazirana keramika s lokaliteta Sv. Križ u Ninu, *Archaeologia Adriatica* 1, Zadar, 175–198.
- GUŠTIN, M., (1998.): Srednjevečne keramične čaše iz izkopavanj v mestu Celje, u: FUGGER GERMANDIK, R. (ur.) *Celjski grofje, Zbornik mednarodnega simpozijae, Stara tema – nova spoznanja/ Sammelband des internationalen Symposiums Die Grafen von Cilli, Althes Thema – neue Erkenntnisse*, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 249–260.
- GUŠTIN, M., (2001.): Celjske čaše, srednjeveške in zgodnjenovoveške lončenine na Slovenskem/Die Tonbecher vom Typ Celje, Mittelalterliche und frühneuzeitliche Tonbechern in Slovenien, u: GUŠTIN, M., (ur./ed.) *Srednjeveško Celje/Medieval Celje*, Archaeologica Historica Slovenica, Ljubljana, 139–193.
- GUŠTIN, M., BRESSAN, M., KOMPLET, B., (2001.): Kovinske najdbe iz Celja/Oggetti metallici provenienti da Celje, u: GUŠTIN, M. (ur./ed.) *Srednjeveško Celje/Medieval Celje*, Archaeologica Historica Slovenica, Ljubljana, 239–289.
- HORVAT, Z., (1994.): Grijanje u srednjovjekovnim burgovima kontinentalne Hrvatske, Kamini, dimnjaci i kaljeve peći, *Prostor* Vol. 2, No. 3–4, Zagreb, 215–240.
- HORVAT, Z., (1996.): Zidine i braništa na utverdama kontinentalne Hrvatske 12.–15. st./Walls and Battlements on Fortifications in Continental Croatia, 12 th–15th c, *Prostor* Vol. 4, No. 12, Zagreb, 175–200.
- HORVAT, Z., (2005.): Primjena drva u gradnji burgova od 13. do 15. stoljeća u kontinentalnom dijelu Hrvatske, 1. dio: krovništva/Use of timber in roof structures of castle buildings between 13th and 15th centuries in continental Croatia, Part 1: roof structures, *Prostor* Vol. 1, No. 13, Zagreb, 11–22.
- HOLL, I., PARÁDI, N., (1982.): Das mittelalterliche Dorf Sarvaly, *Fontes archaeologici Hungariae*, Budapest
- KNEZ, D., (1995.): Romanja Slovencev v času gotike/Slovene Pilgrims in the Gothic Period, u: LOŽAR–ŠTAMCAR, M. (ur./ed.) *Gotika v Sloveniji–svet predmetov/Gothic in Slovenia–The world of objects*, Narodni muzej, Ljubljana, 157–174.
- KOS, M., (1995.): Steklo v obdobju gotike/Glass in the Gothic Period, u: LOŽAR–ŠTAMCAR, M. (ur./ed.) *Gotika v Sloveniji–svet predmetov/Gothic in Slovenia–The world of objects*, Narodni muzej, Ljubljana, 187–202.
- KOS, M. (1995a.): Keramika v obdobju gotike/Ceramics in the Gothic Period, u: LOŽAR –ŠTAMCAR, M. (ur./ed.) *Gotika v Sloveniji–svet predmetov/Gothic in Slovenia–The world of objects*, Narodni muzej, Ljubljana, 203–216.

- LAZAR, I. (2001.): Srednjeveško steklo iz Celja/Medieval glass from Celje, u: GUŠTIN, M. (ur./ed.) *Srednjeveško Celje/Medieval Celje*, Archaeologica Historica Slovenica, Ljubljana, 69–96.
- MADIRACA, V. (2009.): Izvješće o provedenim arheološkim iskopavanjima u kuli C utvrde Veliki Tabor kod Desinića, Zagreb, 2009. (neobjavljeno)
- MADIRACA, V. (2009a.): Utvrda Veliki Tabor, kula C, *Hrvatski arheološki godišnjak* 6/2009, Zagreb (u tisku)
- MAJER, K., ŠURINA, E., (2009.): Veliki Tabor, u: *Veliki Tabor u svjetlu otkrića/Veliki Tabor in light of discovery*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Dvor Veliki Tabor–Desinić, Hrvatski restauratorski zavod, 11–22.
- MIRNIK, I., (1984.): Srebrnici iz Tkalaca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. sv., XVI -XVII, (1983. – 1984.), Zagreb, 241–289.
- NADILO, B. (2003.): Obrambena zdanja u blizini rijeke Sutle, *Građevinar* 55, Zagreb, 545 -551
- PAVLAKOVIĆ, I., (2009.): Završni izvještaj: Arheološko iskopavanje – Dvor Veliki Tabor – MHZ (kula D), listopad 2008.–lipanj 2009. (neobjavljeno)
- PAVLAKOVIĆ, I., (2009a.): Izvještaj: Arheološko iskopavanje – Dvor Veliki Tabor – MHZ (kula B), srpanj/kolovoz 2009. (neobjavljeno)
- PEIĆ ČALDAROVIĆ, D., (1998.): Heraldika ostavština grofova celjskih na području sjeverne Hrvatske, u: FUGGER GERMANDIK, R. (ur.) *Celjski grofje, Zbornik međunarodnoga simpozijae, Stara tema – nova spoznanja/Sammelband des internationalen Symposiums Die Grafen von Cilli, Althes Thema – neue Erkenntnisse*, Pokrajinski muzej Celje, Celje, 201–211.
- PFLEGER, V., (2000.): *Molluscs*, Prague, 2000
- PRISTER, L., (1998.): Susedgrad ili nedovršena priča o jednom gradu, Katalog izložbe, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
- PREDOVNIK, K. (2003.): Trdnjava Kostanjevica, Stari grad nad Podbočjem, *Archaeologica Historica Slovenica* 4, Ljubljana
- RADIĆ, M., BOJČIĆ, Z., (2004.): Arheološki nalazi, u: RADIĆ, M. (ur.): *Grad Ružica*, Osijek, 34–52.
- RADIĆ, M., *et al.* (2004.): Katalog, u: RADIĆ, M. (ur.): *Grad Ružica*, Osijek, 56–304.
- REGAN, K., (2003.): Srednjovjekovni gradovi, utvrde i kasteleli sjeverozapadnog Hrvatskog zagorja, *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu* 3, Zagreb, 57–92.
- SZABO, GJ., (1920.): *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb
- ŠIMEK, M., (2008.): Iz srednjega u novi vijek, varaždinski Stari grad i projekt Bastion/Iz srednjega v novi vek, Varaždinski Stari grad in projekt Bastion/From the middle ages to the modern world, Varaždin Old town and Project Bastion, Gradski muzej Varaždin, Varaždin
- ŠKILJAN, I., (2009.): Veliki Tabor u svjetlu arheoloških otkrića/Veliki Tabor in light of archaeological research, u: HORJAN, G., (ur.), *Veliki Tabor u svjetlu otkrića/Veliki Tabor in light of discovery*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Dvor Veliki Tabor–Desinić, Hrvatski restauratorski zavod, 35–74.
- ŠKILJAN, I., (2009a.): Kataloški popis izložaka/Catalogue of exhibits, u: HORJAN, G., (ur.), *Veliki Tabor u svjetlu otkrića/Veliki Tabor in light of discovery*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Dvor Veliki Tabor–Desinić, Hrvatski restauratorski zavod, 75–119.
- ŠRIBAR, V., (1972.): Arheološko otkrivanje Otoka pri Dobravi-Freisinskega trga Gutenwerth, katalog keramičnoga gradiva iz leta 1967., Narodni muzej v Ljubljani, projekt „Mihovo“ zvezek 1, Ljubljana
- TEŽAK, S., ŠIMEK, M., LIPLJIN, T., (1999.): Kataloški popis, u: *Županija varaždinska u srednjem vijeku, katalog izložbe/Die Gespanschaft Varaždin im Mittelalter*, Gradski muzej Varaždin, Varaždin, 40–67.
- TKALČEC, T., (2010.): Burg Vrbovec u Klenovcu Humskome, deset sezona arheoloških istraživanja, Muzeji Hrvatskog zagorja, Institut za arheologiju, Zagreb
- TOMIČIĆ, Ž., TKALČEC, T., DIZDAR, M., LOŽNJAK, D., (2001.): Veliki Gradiš, Veliko Gradišće – plemićki grad Vrbovec pokraj Huma na Sutli (stanje istraživanja 2001. godine), prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu 18./2001., Zagreb, 253–274.
- VEKIĆ, A., (2009.): Arheološka istraživanja u Velikom Taboru/Archaeological research in Veliki Tabor, u: HORJAN, G., (ur.), *Veliki Tabor u svjetlu otkrića/Veliki Tabor in light of discovery*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Dvor Veliki Tabor–Desinić, Hrvatski restauratorski zavod, 23–33.

ZGLAV–MARTINAC, H., (2004.): *Ulomak do ulomka...*, prilog proučavanju keramike XIII.–XVIII. stoljeća iz Dioklecijanove palače u Splitu, Biblioteka Knjiga Mediterana 37, Književni krug Split, Muzej grada Splita, Split

ŽARGI, M. (1995.): *Srednji vek–,druga železna doba“/The Middle Ages–,The Second Iron Age“*, u: LOŽAR–ŠTAMCAR, M. (ur./ed.) *Gotika v Sloveniji–svet predmetov/Gothic in Slovenia–The world of objects*, Narodni muzej, Ljubljana, 175–186.

Summary

Ivana Hirschler, Vinko Madiraca

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATION OF THE GROUND FLOOR INTERIOR IN TOWER “C” OF THE VELIKI TABOR CASTLE IN 2009

Veliki Tabor castle is one of the best preserved fortresses in continental Croatia. In the course of many centuries it changed owners and underwent numerous alterations and upgrades. The castle is structured around the late Gothic tower and palace, surrounded by the early 16th century Renaissance ring of defense in the form of a horse-shoe, comprising four towers. Historical sources mention Veliki Tabor for the first time in 1502, that is, we find it in the documents which accompanied Ivaniš Korvin's donation of the castle to the noble family Rattkay. However, the original builders of the tower and the palace remain unknown. Fortresses appeared on the Croatian territory in the 13th and 14 century. Land Archaeology Department of the Croatian Conservation Institute conducted archaeological research in the tower “C” ground floor in the summer of 2009, and the works were financed by the Ministry of Culture as a part of the project that envisaged several years of conservation and restoration work on it. Archeological excavations in the interior of the tower “C” ground floor, in terms of the layout, the smallest of the four towers, were aimed at its western and eastern part all the way to the level of the sterile humus layer of marl, while its central part remained only superficially explored for static security reasons. Excavations in the eastern part led to the discovery of a layer of baked earth, originating from the structure defined as a fireplace. Radiocarbon analysis dated it to the period between the second half of the 13th and the end of the 14th century. South of the fireplace, remains of the former wooden palisade fence were found. Movable archaeological finds from tower “C” originate from the period between the late 14th and early 16th century. Although the excavated surface of the tower is small compared to the previously explored area of the Veliki Tabor castle, it seems that the research in the tower

resulted in an array of new and interesting information. Most finds are fragments of coarse pottery intended for everyday use. Its forms, and the way they are decorated, belong to a common inventory of late medieval pottery. Also featured are more luxurious, imported specimens, such as the fragments of Spanish majolica and Celje style glasses. The finds include fragments of a ceramic pot with seals around the perimeter, belonging to Austrian ceramics. Other ceramic, metal and glass finds belong to the usual inventory of late medieval forts, old towns and also villages. Fragments of simple bowl-shaped tiles, ceramic tiles, glass window panes, a bronze thimble for sewing, tile fittings, iron crossbow arrowheads and rifle ammunition provide interesting information about what a late medieval city looked like, but they also tell us about some activities that must have taken place there. A special find from tower “C” is the silver one-sided pfennig that was minted in Salzburg in 1508 for Leonhard von Keutschach (1495–1519). The treated material is closest to the analogies found in the Vrbovec burg. Numerous analogies come from the wider area of Slovenia, Serbia, Austria and Hungary. The luxurious life of the nobility of the time is signaled by the remains of delicacy sea shells and snail shells they feasted on. The layers these finds originate from probably entered the tower during its construction in the early 16th century, when former waste material was used for leveling. Most of the movable items should be placed in the 15th century which, as seen by numerous similarities between the archaeological finds, was marked by the great influence the Counts of Celje had on our region.

KEYWORDS: *medieval, gothic, aristocratic fortress, ceramics, palisade, Croatia, Zagorje*